

kad būtų galima greitai susirasti. Apskritai, kad skaitytojui būtų patogiu, galvojama kiekviename žingsnyje. Pavyzdžiui, atsivertus turinyje nurodytą p. 279, prie pozicijos „Interneto adresai“ (*Web Resources*) belieka sumirksėti akimis – jis beveik... tuščias; yra tik vienas pagrindinis ir pora papildomų adresų. Galvota ne apie popieriaus taupymą, kaip mums įprasta, o apie skaitytojo brangų laiką, kad jam nereikėtų skersai išilgai vartyti 300 puslapių vadovėlio ieškant ir spėliojant, kur priglausti šie vietos beveik neužimantys adresėliai. Tas pat ir kalbant apie privalomą terminų žodynelį. Pavardčius jį akis užkliūva už tokių, rodos, visiems suprantamų žodžių kaip *hyperbole*, *metaphor*, *polyglot*. Bet tai tikrai terminai ir galbūt kas nors jų ieškos. O štai kas yra *msericord*, be šio žodynelio vargu

ar pavyks išsiaiškinti, nepadės ir tarptautinių žodžių žodynai; pasirodo, tai viduramžių bažnyčiose naudotos raizininiais puoštos medinės pertvaros choro dainininkams atskirti. Pagalvota apie visus skaitytojus – tiek mokslininkus, studentus, tiek plačiąją visuomenę. Vadovėlio vertę labai padidina autoriaus sudarytos (nors leidykla to ir nereikalavo) rodyklės – pavardžių, dalykinė, patarlių atraminių žodžių.

Laikai šią knygą rankose ir sunku ją užvertus padėti į šalį. Taip sklandžiai, rodos, be jokių pastangų ji parašyta. Kiekviename puslapyje jauti didžiulę W. Miederio meilę patarlėms ir skaitytojams, su kuriais jis geranoriškai dalijasi milžinišku savo žinių bagažu. Vadovėlis parašytas tikro meistro – meistro, kurį darbas giria.

Giedrė Bufiienė

Anglų užkalbėjimai: nuo tipologijos sudarymo iki varijavimo tyrimų

Jonathano Roperio knyga „Anglų užkalbėjimai“* pretenduoja į fundamentalų veikalą, nagrinėjantį ir apibendrinantį anglų užkalbėjimų tradiciją. Tokio veikalo poreikis iš tiesų buvo opus, nes iki šios knygos sunku buvo įsivaizduoti anglų užkalbėjimų fondą, kuris pavieniais variantais ir nedidelėmis kolekcijomis buvo išblaškytas po viduramžių istorikų bei folkloristų straipsnius. J. Roperio knyga svarbi tuo, kad joje susiję į vieną vietą du iki šiol beveik nesusisiekiantys indai – viduramžių rankraštinio paveldo tekstai ir XIX–XX a. folkloristų užrašyti užkalbėjimai. Studijoje nagrinėjama per ištisą tūkstantmetį dokumentuota anglų užkalbėjimų tradicija, pradedant X a. anglosaksų užkalbėjimais ir baigiant XX a. viduriu bei pavieniais XX a. pabaigos tekstais, užrašytais paties mokslininko anglų diasporoje Šiaurės Amerikoje.

* Jonathan Roper. *English Verbal Charms: FF Communications*, 288, Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fenica, 2005. – 241 p.

Įvadinėje dalyje aptariama užkalbėjimų tyrimo istorija, pristatomos ir įvertinamos reikšmingiausios publikacijos bei analizuojami trys chronologiniai laikotarpiai – senasis, vidurinis ir modernusis. Autorius pažymi, kad daugiausia tyrinėtojų dėmesio susilaukė kaip tik senieji, X a. anglosaksų magijos tekstai. Tuo tarpu paties J. Roperio knyga anglų užkalbėjimų tyrimų kontekste išsiskiria kaip folkloristinis tyrimas, kurio pagrindiniai svarstomi klausimai remiasi pamatinėmis folkloristikos kategorijomis: užkalbėjimų korpusas, tipologija, varijavimas. Šiems klausimams ir skirtos trys svarbiausios knygos dalys.

Pirmojoje, „Duomenų bazės faktai“, aptariamas anglų užkalbėjimų korpusas, susidedantis iš 523 tekstų. Kadangi angliai neturi centrinio folkloro archyvo, tik nedidelė tekstų dalis yra skelbiama iš rankraščių (Londono universitetinio koledžo archyvo), o visa kita medžiaga sutelkta iš viduramžių istorikų bei anglosaksų tyrinėtojų veikalų, XVII–XVIII a. literatūros bei XIX–XX a. folkloro leidinių. Užkalbėjimų korpuso ty-

rimas remiasi J. Roperio sukaupta elektronine duomenų baze, kurioje duomenys aprašomi pagal šiuos kriterijus: bendras užkalbėjimo tikslas (pvz., gydymas, apsauga, meilė ir t. t.), funkcija (nuo ko užkalbama), užkalbėjimo tipas (jei jis išskirtas), užkalbėjimo pavadinimas, forma (sakininė ar rašytinė), užkalbėjimo atlikimo instrukcijos, pakartojimų skaičius, pats užkalbėjimo tekstas, pateikėjo pavardė, gimimo data, lytis, profesija, užrašytojo, užrašymo ir publikavimo duomenys. Naudojant šiuos pjūvius ir statistinę analizę, knygoje aprašomi anglų užkalbėjimų korpuso ypatumai. Iš šios analizės lietuvių skaitytojui galėtų būti įdomus užkalbėjimų pasiskirstymas pagal funkcijas: 60% sudaro gydomieji užkalbėjimai (plius dar 1% užkalbėjimų-palaiminimų, sakomų renkant vaistažoles), 16% meilės užkalbėjimų (įskaitant tekstus, sakomus buriant, už ko ištekesi), 14% apsisaugojimo užkalbėjimų (nuo blogos akies, vagies ir kt.), 2,3% žemdirbystės, 0,4% žvejybos. Be to, yra šiek tiek tekstų gaisrui užgesinti, ginklams užkalbėti, bičių spiečiui sulaukyti. Iš gydomųjų užkalbėjimų populiariausi yra nuo kraujo (20%), žaizdų (10,9%), danties skausmo (9,3%), drugio (7,1%) bei nudegimo (8,4%). Taip pat yra užkalbėjimų nuo pasitempimo (nikstelėjimo ir galbūt – mąstant lietuvių etnomedicinos kategorijomis – grižo) (3,9%), infekcinių odos uždegimų, tarp jų dedervinės ir rožės (4,8%), karpų (6,8%), kokliušo (2,3%), gyvatės įgėlimo (2,6%), mėšlungio (1,6%) ir smulkių negalavimų kaip žagsėjimas ar išsidiiginimas (5,1%). Lygindami anglų korpusą su lietuvių, galime matyti bendrą tendenciją, kad vyrauja gydomieji užkalbėjimai, tačiau jų repertuaras labai skiriasi. Lietuvoje daugiausia užkalbėjimų užrašyta nuo gyvatės įkandimo, toliau pagal dažnumą eitų užkalbėjimai nuo rožės, grižo, kraujo, karpų, dedervinės, tuo tarpu Anglijoje užkalbėjimai nuo gyvatės ir rožės yra labai reti.

Vertinant knygoje pateiktą anglų užkalbėjimų tyrimą, folkloristų diskusiją pirmiausia galėtų sukelti paties anglų užkalbėjimų korpuso sudarymo principai – į jį pateko ir „rimtieji“ užkalbėjimai (turintys ezoterinį maginį

ar religinį kontekstą; perduodami laikantis tradicijos reikalavimų), ir populiarūs vaikų repertuaro magija (pvz., vaikiška skanduo-tė lietui nuvaryti *Rain, rain, go away, Come again on Saturday* ir pan., plg. liet. *Debesėli debesėli, Bėk pro šalį, Imk gudo paršelį*), buitiniai užkalbėjimai (pvz., mušant sviestą sakoma *Come, butter, come, Peter's waiting at the gate, Waiting for a buttered cake*), taip pat būrimai (maginiai tekstai, kuriais siekiama sužinoti informaciją – dažniausiai vedybų tema ar ieškant dingusių daiktų). Tačiau į šį korpusą, kaip pabrėžia J. Roperis, neįtrauktos maldos (nei kanoninės, nei nekanoninės) ir keiksmas. Matome, kad tyrinėtojas praplečia užkalbėjimų korpusą, užkalbėjimais laikydamas ir būrimus; kalbant apie juos vartojamas tas pats terminas *verbal charms* (užkalbėjimai kaip žodiniai tekstai; reikia atkreipti dėmesį, kad angliškas žodis *charms* gali reikšti ir maginius daiktus, amuletus, todėl kalbant apie užkalbėjimus pridedamas žodis *verbal*). Tuo tarpu anglų mokslinėje apyvar-toje kartais vartojamas ir terminas *verbal divinations*, kuriuo pavadinami būtent būrimai (tekstai, sakomi siekiant magišku būdu įgyti žinių, o ne ką nors magiškai paveikti); taip jie skiriami nuo kitų būrimo būdų, įvardija-mų tiesiog kaip *divinations*. Kas priskirtina užkalbėjimų žanrui, iki šiol ginčijasi įvairių šalių folkloristai; štai vengrė Éva Pócs, recenzuodama šią knygą, teigia, kad maldos yra kur kas artimesnės užkalbėjimams nei būrimų tekstai; rusų užkalbėjimų tyrinėto-jai Tatjana Agapkina, Jelena Levkijevskaja ir Andrejus Toporkovas iš užkalbėjimų eli-minuoja trumpas formules, kurioms jie tai-ko terminą *заклинания* (*užkeikimai*), ir t. t. Šie ginčai dėl žanro ribų vargu ar apskritai išsprendžiami, nes visi maginiai žanrai yra tarp savęs įvairiais aspektais susiję; be to, yra nacionalinės folkloro žanrų taksonomijos ir terminija. Nors É. Pócs idėja, kad apskritai maginių tekstų korpusą reikėtų skelbti ir tyrinėti nepriklausomai nuo žanro, atrodo labai racionali, iš tiesų tai labai sudėtinga dėl gana didelių apimčių ir neaiškių žanrinių rėmų.

Pati didžiausia J. Roperio studijos dalis „Tipologija“ skirta anglų užkalbėjimų tipams

aprašyti. Ši knyga yra nauja tuo, kad čia anglų užkalbėjimų korpusas nagrinėjamas būtent tipologiškai. Autorius sudaro ir aprašo pagrindinius užkalbėjimų tipus, juos dalydamas į dvi kategorijas – krikščioniškuosius ir nekrikščioniškuosius (tarp pastarųjų yra daug vaikų repertuaro magijos). Kaip patį gausiausią anglų užkalbėjimų tipą J. Roperis pristato *Flum Jordan* (42 var.) – siužetinį tekstą, kuriame pasakojama, kaip Jėzų krikštijant liovėsi tekėjęs Jordanas; taip tad turi nustoti tekėti ir kraujas iš žaizdos (lotyniškas analogijas turinčius tipus autorius vadina lotyniškai). Šis užkalbėjimas lotynų kalba pirmą kartą užrašytas 900 m., o angliškai žinomas nuo XIV a.; manoma, kad mikronaratyvas kilęs iš apokrifinės „Chronicon Paschale“. Joje rašoma, kad krikštijant Kristų, „Viešpats tarė Jonui: „Liepk Jordanui sustoti! Viešpats pas mus atvyko!“ Ir vanduo tučtuojau sustojo“. Įdomu, kad Lietuvoje turime panašų skaičių (44 vnt.) šio tipo variantų, nors didžioji dalis šio tipo anglišku variantų yra iš viduramžių, o Lietuvoje jo istorija prasideda nuo 1928 m. Viljo Mansikkos užrašytų tekstų.

J. Roperio studijos problema laikyčiau nevienodą požiūrį į tekstų masyvą pagrindiniuose knygos skyriuose. Skyriuje „Duomenų bazės faktai“ tiriami ir apibendrinami viso užkalbėjimų korpuso – 523 tekstų duomenys, o skyriuje „Tipologija“ apsiribojama dalimi informacijos – tipologizuota ir pristatyta 315 tekstų (60,2% korpuso); kita siužetų įvairovė skaitytojui lieka visiškai nežinoma. Iš viso sudaryti ir knygoje aptarti 43 anglų užkalbėjimų tipai (didelė jų dalis yra tarptautiniai siužetai). Autorius teigia, kad dar 25 tipai galėtų egzistuoti, tačiau jiems išskirti nėra pakankamai duomenų. Kadangi nėra rašoma, kokie yra tipo sudarymo principai, taip ir neaišku, ar jie nepateikti dėl to, kad turi tik po vieną variantą, ar dėl kitų sumetimų. Pavyzdžiui, nors studijoje skelbiama daug „vaikiško repertuaro tekstų“, čia nerasime tarptautinio užkalbėjimo, kuris Lietuvoje žinomas kaip *Pele pele, te tau dantį kaulinį* (sakomą iškritus pieniniam dančiui); keli šio teksto variantai pateikti Jacqueline Simpson

ir Steve Roundo „Anglų folkloro žodyne“, plg.: *Fire, fire, burn a bone, God send me another tooth again; A straight one, A white one, And in the same place*. Tad tipų studija iš tiesų remiasi tik dalimi korpuso medžiagos, ir belieka tik spėlioti, kokie užkalbėjimai lieka už borto. Kadangi J. Roperis rašo, jog tyrimai bus tęsiami, tikėkimės, kad antroji korpuso dalis bus sistemiškai nagrinėjama kituose autoriaus darbuose.

Trečioji svarbi knygos tema yra užkalbėjimų tradicijos gyvavimo, perdavimo ir tekstų plitimo problematika. Anglų krikščioniškųjų užkalbėjimų atsiradimą autorius sieja su laikotarpiu, kai religinė literatūra Europoje imta iš lotynų kalbos versti į gimtąsias kalbas; kadangi lotyniškų užkalbėjimų atlikėjai dažniausiai buvo vienuoliai ir kunigai, jie išplatino tuos pačius užkalbėjimus įvairiose šalyse. Vėlyvaisiais viduramžiais labai svarbus veiksnys užkalbėjimams plisti buvo kelionės. J. Roperis kalba apie bendrą Šiaurės jūros regioną ir kultūrinius pasikeitimus tarp Anglijos, Škotijos, Vokietijos, Olandijos, Danijos, Švedijos ir Norvegijos; užkalbėjimus platino keliaujantys jūreiviai, prekeiviai, studentai ir dvasininkai. Autorius pateikia išpūdingą pavyzdį, kaip užkalbėjimas *Flum Jordan*, žinomas visose Šiaurės jūros šalyse, išlaiko identišką eiliuotą formą ir rimų struktūrą, kuri žinoma tik germanų kalbomis, nes lotyniški tekstai yra ne eiliuoti, bet proziniai; tai rodo, kad užkalbėjimas buvo pirmiausia sueiliuotas viena iš germanų kalbų, o paskui išverstas į kitas germanų kalbas, išlaikant analogišką struktūrą.

Knygos skyriuje „Varijavimo tyrimų link“ (*Towards the study of variation*), pasiremiant šiuolaikinės folkloristikos metodais, nagrinėjama užkalbėjimų tekstų saugojimo atmintyje ir jų atlikimo problematika. Remdamasis Lauri Honko metodologinėmis prielaidomis, Annos-Leenos Siikalos karelių užkalbėjimų varijavimo tyrimais ir Johno Miles'o Foley serbų užkalbėjimų tradicijos tyrimu, J. Roperis nagrinėja anglų užkalbėjimų funkcionalumą. Mokslininkas panaudoja dvi tyrimo galimybes (jų nėra daug, turint galvoje, kad anglų užkalbėjimų gyvoji tradicija šiuo me-

tu laikoma nutrūkusia): 1) analizuojami keli skirtingi vieno pateikėjo užrašyti to paties užkalbėjimo tekstai bei tas pats užkalbėjimas, pasakytas užkalbėtojo ir jo mokinio; taip tiriamas varijavimas užkalbėjimų perdavimo ir funkcionavimo procese; 2) nagrinėjamas kelių užkalbėtojų individualus repertuaras, atkreipiant dėmesį į individualumo ir tradicijos sąveiką. Tokie užkalbėjimų analizės aspektai yra svarbūs ne tik folkloro funkcionavimo proceso tyrimams; nustačius užkalbėjimų tekstų kaitos dėsnius, kitaip galima vertinti ir variantų

susidarymą bei spręsti metodologines problemas, susijusias su užkalbėjimų tipo, jungiančio variantų grupe, definicija ir tipų ribomis. Tad skyriaus pavadinimas „Varijavimo tyrimų link“, kuriuo ir baigiama knyga, atspindi J. Roperio teorinių tyrimų kryptį, kuri, atrodo, yra labai perspektyvi, ypač turint galvoje, jog autorius pats kuria anglų užkalbėjimų tipologiją. Kiek teoriniai folkloristikos tyrimai gali pagilinti tipologinę analizę, tikėkimės, pamatysime kituose J. Roperio darbuose.

Daiva Vaitkevičienė

Ką mums seka vaiko sukurta pasaka?

Nijolės Bražienės knygelė „Ką seka vaiko pasaka“¹ yra metodinė priemonė, kurioje, remiantis nemenka autorės patirtimi, gvildinami pradinė klasių moksleivių sukurtų pasakų atpažinimo ir vertinimo kriterijai, pateikiama išvalgų apie tokių pasakų tekstuose atsispindinčias vaikų gyvenimo problemas. Nors ji skirta pradinė klasių mokytojams, dienos centrų darbuotojams, edukologijos specialybės studentams, bet gali būti įdomi ir folkloristams, nes mokinių kūrinėliai gretinami ir su liaudies pasakomis, ieškoma formos, turinio, poetikos panašumų ir skirtumų.

Matyti, jog pasakų pritaikymas edukacijoje jau ne vienus metus yra svarbi N. Bražienės tyrimų sritis. Tai rodo šiai problematikai skirta jos disertacija², kurios dalies pagrindu ir parengta ši knygutė, taip pat mokslinėse konferencijose skaitytų pranešimų bei pedagogams skirtoje periodikoje spausdintų straipsnių gausa. Pagrindinės autorės publikacijos pasakų tema įtrauktos į aptariamos metodinės priemonės literatūros sąrašą bei jo priedą (p. 56–59). Knygutėje aiškiai nepasakyta, tačiau manyčiau, jog vaikų sukurtų

pasakų tekstai kryptingai kaupti ne vienus metus įvairiose šalies bendrojo lavinimo mokyklose. Taigi nedidelės apimties metodinėje priemonėje N. Bražienės daromos išvados iš tiesų apibendrina nemenką vaikų sukurtų pasakojimų masę.

Ši knygelė – tai apskritai vertingas, nors ir skausmingas, liudijimas apie nūdienos vaikų šeimoje patiriamus nemalonius išgyvenimus ir suaugusiųjų nesugebėjimą ar nenorą suprasti mūsų mažuosius. Todėl humanistiniais ugdymo principais paremtos N. Bražienės pastangos skatinti pedagogus atsigręžti į emocinį ir socialinį diskomfortą patiriančius vaikus bei rekomendacijos, kaip subtiliai padėti vaikui atgauti pasitikėjimą savimi, turi būti vertos didžiausios pagarbos. Turint omenyje, jog labai daug patikrintos gyvenimo išminties apie žmonių tarpusavio santykius yra sukaupta folkloro lobyne, suprantamas tampa ir autorės noras gręžtis į pasakų pasaulį, raginimas pasitelkti kūrybišką pažintį su tautosakinės fantazijos ir stebuklo magija formuojant harmoningą vaiko asmenybę.

Trumpai pristatant šią knygelę ir neabejojant autorės intencijų svarba, drauge norėtusi pasidalyti iškilusiomis abejonėmis dėl kai kurių čia pateiktų metodologinių prielaidų, dėstomų idėjų, siūlomų principų. Nedrąsu vertinti kitai, menkiau pažįstamai socialinių mokslų sričiai priklausanti veika-

¹ Nijolė Bražienė. *Ką seka vaiko pasaka*: Metodinė priemonė, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2006. – 59 p.

² Nijolė Bražienė. *Pradinių klasių mokinių kūrybingumo ugdymas pasakomis*: Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, Šiauliai, 2004.